

DE TRIBUNALS, LLEIS I SOBIRANIES

Arnau Cònsul

Enguany s'ha commemorat –molt discretament, cal dir-ho– el sisè centenari de la mort de Martí l'Humà, el darrer rei del Casal de Barcelona. La seva successió va provocar dos anys de debats, pressions i la confecció d'una comissió de juristes que va decidir quin candidat tenia més dret a llei per ser coronat.

D'entrada, cal desfer un tòpic: a Martí I, dit “l'Humà” o “l'Eclesiàstic”, sempre se li ha penjat la llufa que va morir sense descendència. És només una veritat a mitges: el rei havia tingut quatre fills amb la seva esposa, Maria de Luna, i quatre néts, fills del seu primogènit, de nom Martí, dit “el Jove” per diferenciar-lo del monarca. Però de tota aquesta prole només un nét va sobreviure: Frederic, fill bastard de Martí “el Jove” i una amant siciliana. I és que l'índex de mortalitat infantil a principis del segle XV era elevadíssim: els altres tres fills del rei, igual que els altres tres néts, havien mort abans de fer els sis anys. De totes les morts, però, la més sentida i greu va ser la de l'hereu al tron de la Corona Catalanoaragonesa, el primogènit que havia arribat a l'edat adulta i s'havia gua-

nyat l'estima del poble per la seva vàlua com a guerrer: havia recuperat Sicília i n'era rei, i en el moment d'emmalaltir –es diu que de malària– lluitava amb èxit a Sardenya per restablir el control de l'illa. Tenia 35 anys i era la nineta dels ulls del xaruc Martí “l'Humà”, un rei bondadós i pacífic, però que no havia sabut fer front als greus problemes econòmics que afectaven el país des del regnat de Pere III “el Cerimoniós”. Els darrers anys, a més, una infermetat que li provocava cansament i que l'havia fet engreixar més del compte l'havien obligat a delegar moltes funcions de govern, de manera que al seu voltant s'havien multiplicat els grupuscles de poder que confabulaven a la seva esquena mentre esperaven l'arribada d'un rei amb empena. Quan a principis de juny de 1409 va arribar a Barcelona la notícia de la mort sobtada del futur Martí II, el xoc va ser considerable a tots nivells, però els més espavilats van adonar-se que era hora de moure peça.

La voluntat del rei i els candidats al tron

Poc menys d'un any després del decés de l'hereu, Martí I seguia el mateix

camí: el 31 de maig de 1410 moria al monestir de Valldonzella de Barcelona. Tradicionalment s'ha acceptat que la seva mort va agafar tothom per sorpresa, i fins algunes fonts apunten la possibilitat que fos emmetzinat, però cada vegada es posa més en dubte: segons afirma un cronista contemporani, el dia 1 de juny –l'endemà mateix de l'òbit!– estava previst que el rei Martí iniciés els tràmits amb el Papa Benet XIII per tal de legitimar el bastard Frederic de Sicília, que llavors tenia 7 anys. Era una qüestió que ja havien discutit i en què estaven d'acord, fet que demostraria que la voluntat (i l'agreujament de la malaltia) venia de lluny; de fet, el rei ja havia fet els primers passos, inequívocs: l'infant ja estava legitimat com a successor del seu pare natural al comtat de Luna, al senyoriu de Segorb i, més crucial encara, com a rei de Sicília. Una altra prova en aquest sentit és la carta que Martí "l'Humà" havia escrit al tutor de l'infant Frederic, Pere de Torrelles, datada del 20 de febrer de 1410: *"e si cas és que en podem fer a nostra voluntat, si en porem heretar après nostres dies lo dit don Frederich; ne si pervenen los dits regnes per successió a alguna altra persona, per tal que en nostra vida puixam llevar tots debats o qüestions que entre los sobredits e altres se poguessin subseguir"*.

El rei s'ho veia a venir: sabia que la mort el rondava, però confiava en poder deixar els assumptes ben lligats per evitar que els molts interessos que es movien al seu voltant imposessin la Corona a qui els semblés, el més fort o el més hàbil. Benet XIII i Vicent Ferrer, per exemple, l'havien convençut que es casés una altra vegada amb l'únic objectiu d'engendrar un hereu, que ells mateixos educarien. A contracor, el rei va acceptar i va maridar-se amb una

jove de 21 anys (Martí en tenia 53), però fos perquè no va voler o perquè no va poder, el cert és que no va donar fruit. La seva intenció era clara, però es va moure amb massa lentitud: volia que Frederic fos l'hereu, però que no en quedés cap dubte legal. Per això va demanar als parlaments dels quatre regnes que formaven la Corona que li enviessin juristes per a discutir-ho. En part, s'entén la precaució de "l'Humà": la dinastia del Casal de Barcelona era la més antiga d'Europa, la que duia més temps governant de manera ininterrompuda (més de cinc segles!) i mai no havia accedit al tron un fill bastard –fet prou habitual, d'altra banda, en la resta de regnes continentals. Però cap parlament va respondre a la crida del rei: estaven massa entretinguts en les lluites internes entre bandositats, entre les famílies més poderoses, que eren molt dures a l'Aragó i València. A ningú se li escapava que la qüestió successòria podia esclatar-los en qualsevol moment, amb legitimació o sense, perquè molt pocs creien que Frederic, un nen sicilià sense cap altre recolzament que el Papa d'Avinyó (no perdem de vista que som de ple en el Cisma d'Occident i hi havia dos papes), fos la solució als greus problemes de la Corona.

De manera que, mentre tot això passava, els candidats movien peça. El més ben situat era Jaume d'Urgell: tenia el càrrec de Procurador i Governador General –que generalment ostentava l'hereu–, era besnét del rei Alfons III per línia paterna i estava casat amb Isabel d'Aragó, germanastra de Martí I que, per tant, era el seu cunyat. A més, era el terratinent més gran de la Corona, com a hereu de la poderosíssima família dels Urgell, que sempre va ser un contrapès a la dinastia governant. Per

això tenia el suport de l'alta noblesa i, es diu, del poble baix, sobretot a Catalunya i Mallorca; però tenia molts enemics entre la baixa noblesa i la burgesia, de manera que Barcelona li era gairebé territori vedat i a Aragó i València va cometre l'error de decantar-se cap a una de les bandositats, aprofitant els seu càrrec, cosa que va comportar els recels dels desafavorits. El cas és que malgrat els seus indubtables mèrits, el rei Martí no devia veure'l amb bon ull ja que no va fer cap gest en favor seu, ni tant sols quan la seva germana (l'esposa de Jaume) va demanar-li-ho directament.

El segon candidat amb més possibilitats era Lluís de Calàbria: era nét del rei Joan I (germà de Martí) per via materna i tenia títols veritablement importants: duc d'Anjou i comte de Provença, a més de ser el rei nominal de Nàpols. També era un nen de 8 anys, el 1410, però darrera tenia padrins molt poderosos, començant per tots els anti-urgellistes, sobretot l'oligarquia barcelonina, i acabant per la seva maquiavèlica àvia, Violant de Bar, enemiga acèrrima d'Isabel d'Aragó. El principal punt feble de la seva candidatura era que fos per via materna, precisament: la llei establia que la successió havia de ser (i sempre havia sigut) per via masculina.

En un primer moment, la resta de candidats gairebé no comptaven: hi havia Alfons de Gandia, nét de Jaume II per via masculina i que, per llei tenia més drets que Lluís, però no tenia altres partidaris que els seus conciutadans. I encara un quart pretendent, Ferran d'Antequera, nét de Pere III "el Cerimoniós" per via femenina i, per tant, amb pocs números. Però com és prou sabut, va ser aquest últim qui va succeir Martí I al tron ca-

talanoaragonès. Com s'ho va manegar per ser l'escollit? Va ser una barreja de sort, destresa política i sobretot molta força, la que li donava ser regent del país veí i, a més, un home amb una fortuna i un patrimoni descomunals. Enmig, dos anys de pressions, batalles, parlaments escindits i la formació d'un tribunal que, si bé va aplegar juristes de prestigi, tenia pres partit abans de començar a reunir-se.

La mort del rei: una agonia esperpèntica

El moviment decisiu de la llarga partida d'escacs entre els candidats va produir-se el dia abans de la mort de Martí I, a les 11 de la nit. Tot i que els artífexs van ser homes propers a Violant de Bar i que defensaven, per tant, la causa de Lluís de Calàbria, la jugada anava dirigida, sobretot, contra el principal rival: Jaume d'Urgell. Una comissió encapçalada per Ferrer de Gualbes, conseller de Barcelona, va presentar-se davant del rei, que estava retirat al monestir de Valldonzella als

afores de la ciutat. Deien ser representants de les Corts i venien a preguntar-li: “¿Señyor, plau-vos que la successió dels dits vostres regnes e terres, après obte vostre, pervinga a aquell que, per justícia, deurà prevenir?”, segons consta en l’acta aixecada per un protonotari d’aquella astuta visita. La pregunta és tramposa, és clar: només es pot respondre sí o no. “Hoc” va dir Martí, que volia dir sí. No podia pas estar-hi en contra: és evident que volia justícia en la seva successió! Però la visita aixeca moltes sospites. D’entrada: si el rei només podia dir “hoc” –com consta, i se li preguntarà altres vegades–, estava en plenes condicions mentals? Més encara: com és que no consten, a l’acta, el nom de la resta de comissionats que van visitar el sobirà? I per si no n’hi havia prou: com és que la comissió, que teòricament havien delegat les Corts, no consta en les actes d’aquestes de l’última sessió que havien celebrat (el dia 29)? I per què no van presentar-se davant del monarca fins a altes hores de la nit de l’endemà (dia 30)?

El cert és que els historiadors continuen fent-se aquestes preguntes avui, i que si tot plegat fa tuf d’improvisació, el fet que l’endemà, dia 31, abans que el rei morís, la mateixa delegació es tornés a presentar davant seu a fer-li idèntica pregunta, que aquesta vegada repetí el protonotari, acaba de convèncer-los que alguna cosa no era del tot neta. Martí torna a respondre “hoc” les dues vegades. Però hi ha un afegit essencial: després del primer interrogant li espeten “*e que n sia feta carta pública?*”. Era el vist-i-plau reial perquè aquella visita precipitada fos coneguda per tothom. En l’acta d’aquesta segona visita tampoc consten el nom dels altres comissionats; això sí: a diferència del dia abans, els

testimonis de l’escena signen l’escriptura.

Hi ha hagut interpretacions de tota mena, al respecte de la resposta del rei: des de qui afirma que més que “hoc”, Martí va emetre un so gutural què vés a saber què volia dir, fins als qui afirmen que el rei tenia molt clar què deia, passant pels qui neguen l’existència de les dues visites. Passés el què passés, el què és indubtable és que l’“hoc” de “l’Humà” evitava que ningú es proclamés rei d’immediat. Si Martí volia que el tron fos “per qui pervingués per justícia”, calia que els parlaments ho discutissin. Ell mateix, era ben sabut, havia demanat en vida l’opinió de juristes dels diferents regnes, de manera que aviat tothom es va creure la versió interessada del capítol nocturn al monestir de Vallldonzella. Tanta va ser la convicció general, que ningú no va demanar l’acta d’aquelles visites fins un any i tres mesos després –i encara hi va haver problemes perquè el protonotari lliurés el document original. El Governador General, Jaume

d'Urgell, a qui per càrrec corresponia agafar les regnes (i que s'hagués pogut proclamar hereu, fins i tot, si s'hagués sabut recolzat, o decidir-se per Frederic i governar mentre aquest fos menor) va comprovar aviat que la jugada dels seus rivals el deixava lligat de mans i peus. Ells havien dictat les normes de joc: caldria crear una comissió d'experts en dret que estudiessin les diferents candidatures. I així van escolar-se dos anys.

Dos es barallen... i se'n beneficia el tercer

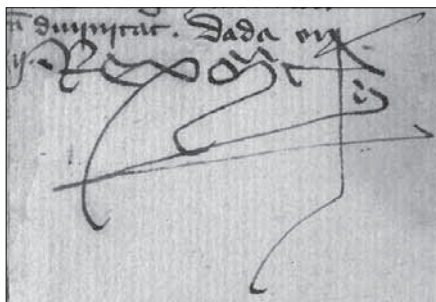
Si no fos un anacronisme, diríem que els va sortir el tret per la culata: la paràlització institucional i la manca d'agilitat per una banda, més l'escrúpol a què s'havien obligat per triar un tribunal i establir unes bases que representessin tots els parla-

ments de la Corona, va alentir el procés insospitadament. Fins que no es van triar els nou compromissaris de Casp, tres per cada regne (el de Mallorca en va ser injustificadament exclòs), van arribar a haver-hi cinc parlaments simultanis, concòrdies, combats, invasions i un magnicidi clau.

Mentrestant, de més enllà de la frontera de la Corona el quart candidat prenia posicions: Ferran d'Antequera va reunir tot el seu exèrcit prop d'Aragó i València. Tot i que prèviament havia enviat un carta al Parlament presentant la seva candidatura, que al novembre de 1410 les seves tropes ja estiguessin en disposició d'entrar en territori veí demostra la seva determinació. Molt més àgil que els prohoms catalans, la seva sola presència tan a la vora va acabar sent decisiva: els aragonesos, moguts per agents a sou del

Trastàmara aviat van decantar-se en massa cap a l'opció castellana, sobretot després que la mort de l'arquebisbe de Saragossa fos encolomada a un urgellista; i els valencians van tastar com les gastaven les seves hosts quan van intervenir en el conflicte entre bandositats en la Batalla de Morvedre (febrer de 1412). La victòria li comportà l'alineació dels compromissaris valencians.

I per damunt d'aquestes circumstàncies, l'ombra del Papa Benet XIII, un aragonès de la nobilíssima família Luna. Si en un primer moment volia legitimar Frederic, que no deixava de ser parent seu, amb la mort de Martí va optar pel candidat que més convenia als seus interessos: Ferran li assegurava el suport de Castella a la seva causa avinyonenca, enfront del Papa de Roma. Però no és moment, ara, d'esplaiar-se en les envitricollades votacions i els motius i postures de cada membre del Compromís de Casp, que cedí

la Corona a Ferran davant de Jaume per sis vots a dos. Si de cas, en serà el torn d'aquí a dos estius. Aquest 2010 pertoca només recordar les estranyes circumstàncies que, fa 600 anys, van envoltar la mort de Martí I "l'Humà" i com això va obrir un període convuls que va portar a una nova etapa de la història de Catalunya, amb reis forans, però no menys brillant, si més no en l'aspecte cultural i literari: començava el Segle d'Or. De vegades, sembla que el destí d'un poble tingui tendència a posar-se davant d'un mirall.